

Ekrem'in hâtırasını canlandırma, hacı önemsemeyi ve Allah'ın bu konudaki emrine boyun eğmeyi vurgulama, kulluk ve itaat gibi ruhî ve derunî halleri zâhirî bazı davranışlarla ifade etme gibi sembolik ve taabbüdî bir anlam taşıdığı söylenebilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 28, 307, 329, 373; III, 318; Bu-hârî, "Hac", 57-60, 62; Müslim, "Hac", 249-250, 253, 254, 310; İbn Mâce, "Menâsik", 27, 32; Ebû Dâvûd, "Menâsik", 46; Tirmizî, "Hac", 49, 113; İbn Hişâm, *es-Sîre*, I, 209-210; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, I, 145-147; Ezrakî, *Ahbabu Mekke* (Melhas), I, 62-66, 322-335; Fâkihî, *Ahbabu Mekke* (nşr. Abdülmelik b. Dihîş), Mekke 1407/1986, I, 81-149; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, V, 79; Serahsî, *el-Mebsût*, IV, 49; Süheylî, *er-Ravzü'l-ünûf*, II, 270-275; Fahreddin er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, IV, 51; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, III, 383-385; Nevevî, *el-Mecmû'*, VIII, 32-36; a.mlf., *Şerhu Müslim*, IX, 16; Muhibbuddin et-Taberî, *el-Kürâ' li-kâşidi ümmi'l-kurâ*, Kahire 1970, s. 278-296, 307-308; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, I, 314-316; XXV, 296-304; Tüccibî, *Müstefâdû'r-rihle ve'l-igtirâb* (nşr. Abdülhafız Mansûr), Tunus 1395/1975, s. 271-276; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, III, 239-243; Fâsî, *Şifâ'ü'l-garâm bi-ahbâri'l-beledi'l-harâm* (nşr. Ömer Abdüsselâm Tedmürî), Beyrut 1985, I, 309-316; Aynî, *Ümdetü'l-kârî*, Ka-hire 1392/1972, VIII, 82, 100; Muttakî el-Hindî, *Kenzü'l-ümmâl*, XII, 214-219; Remlî, *Nihâyetü'l-muh-tâc*, Beyrut 1984, III, 280-285; Haraşî, *Şerhu Muhtaşarı Halil*, II, 325-326; Mir'âtü'l-Hare-meyn, I, 13-14, 54-55; İbrâhim Rifat Paşa, *Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 82-83, 132-134, 264, 304-305; Cevâd Ali, *el-Mufaşşal*, IV, 54; VI, 436-437; Abdurrahman Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1973, II, 136-141; Mahmud Esad, *İslâm Tarihi*, s. 111, 325-326, 330-331, 394-395; Esedî, *İhbabu'l-kirâm bi-ahbâri'l-Mescidi'l-Harâm* (nşr. Hâfız Gulâm Mustafa), Kahire 1405/1985, s. 60-114; Hüseyin b. Mahmûd Saîd Abdülğanî, *İrşâdû's-sârî ilâ menâsiki'l-Molla 'Alî el-Kârî*, Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), s. 89-90; Saîd Bekdâş, *Fağlû'l-Haceri'l-esved ve makâmî İbrâhîm ve zikru târîhihinâ ve ahkâmî-hime'l-fikhiyye ve mâ yete'llaku bihimâ*, Me-dine 1416/1996; A. J. Wensinck, "Kâbe", *İA*, VI, 6; "el-Hacerü'l-esved", *Mu.F.* XVII, 104-108; "İstîlâm", a.e., IV, 83-84; "Tavâl", a.e., XXIX, 129-130.

SALİM ÖĞÜT

HÂCET

(bk. İHTİYAC).

HÂCET NAMAZI

Bir ihtiyacın giderilmesi veya arzulanan bir hususun yerine gelmesi için kılınan namaz.

Sözlükte "ihtiyac duyulan şey" anlamına gelen hâcet kelimesi Kur'an-ı Kerim'de bu anlamda üç âyette geçmekte (Yûsuf 12/68; Gâfir 40/80; el-Haşr 59/9), ayrıca tekil ve çoğul (hâcât, havâic) olarak

hadislerde de yer almaktadır (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "hvc" md.).

Dört Sünnî mezhebe ve Ca'ferîler'e göre müstehap olan hâcet namazının meşruiyetine dair şu hadis zikredilmektedir: "Kimin Allah tarafından veya hemcinsi olan biri tarafından giderilecek bir ihtiyacı varsa usulüne uygun abdest alıp iki rek'at namaz kılın, arkasından Allah'a hamdedip Peygamber'e salavat getirsin ve şöyle desin: Halîm ve kerîm olan Allah'tan başka ilâh yoktur. Büyük arşın rabbi olan Allah'ı yüceltir, âlemlerin rabbi olan Allah'a hamdederim. Senden rahmetine ve affına ulaştıracak davranışlarda bulunmayı, her türlü iyiliği elde etmeyi, her türlü günahahtan sâlim olmayı diliyorum. Bende bağışlamadığın günah, gidermediğin keder ve karşılamadığın rızâna uygun bir ihtiyaç bırakma, ey merhametlilerin en merhametlisi olan Allah!" (İbn Mâce, "İkâme", 189; Tirmizî, "Vitr", 17; Hâkim, I, 320). Ayrıca Resûl-i Ekrem, yanına gelerek kör olan gözlerinin açılması için dua etmesini isteyen birine usulüne uygun abdest almasını ve iki rek'at namaz kılıp şöyle dua etmesini söylemiştir: "Allahım! Rahmet peygamberi Muhammed vasıtasıyla senden diliyor ve sana yöneliyorum. Ya Muhammed! Bu ihtiyacımın giderilmesi için seninle rabbime yöneldim. Allahım, onun hakkımdaki şefaati kabul et!" (İbn Mâce, "İkâme", 189; Tirmizî, "Da'avât", 118; Hâkim, I, 313).

Tirmizî, yukarıdaki birinci hadisi naklettikten sonra rivayetin "garîb" olduğunu ve isnadına yönelik tenkitler bulunduğunu kaydeder. Tirmizî şârihi Ebû Bekir İbnü'l-Arabî ise hadisin zayıf kabul edildiğini belirterek Allah'tan bir şey talep edecek kimsenin onu doğrudan isteyebileceğini ifade etmiş, ancak talepten önce sadaka vermesini ve tövbe etmesini öğütlemiştir ('Ârizatü'l-ahvezi', II, 261-262).

Hâcet namazı için delil gösterilen ikinci hadisin Tirmizî rivayetinde namaz kılma kaydı yoktur. Osman b. Huneyf'ten nakledilen ve Tirmizî'nin "hasen-sahih-garîb" olarak değerlendirdiği bu rivayete göre Hz. Peygamber, kendisine gelen âmâ sahâbiye usulüne uygun abdest alıp dua etmesini öğütlemiş, fakat bunun yanında herhangi bir namazdan söz etmemiştir.

Bu rivayetler yanında diğer farklı bazı rivayetleri de (bk. Heysemî, II, 278-279; Zebidî, III, 471-472) esas alan mezhepler, hâcet namazının meşruiyetini kabul etmiş, ancak kaç rek'at kılınacağı husu-

sunda değişik görüşler ileri sürmüşlerdir. Bu namaz Hanefîler'e göre dört, Mâlikî, Hanbelî ve Ca'ferîler'e göre iki rek'attır. Şâfiî mezhebindeki meşhur görüşle Hanefî mezhebinde bir görüş de bu yöndedir. İmam Gazzâlî'ye ve Hanefî mezhebindeki başka bir görüşe göre ise hâcet namazı on iki rek'at kılınır. Bu namaz mekruh vakitler dışında her zaman kılınabilir. Namazdan sonra hâcet duası okunur ve istekler Allah'a arz edilir.

BİBLİYOGRAFYA :

Tehânevî, *Keşşâf*, I, 867; Wensinck, *el-Mu'cem*, "hvc" md.; İbn Mâce, "İkâme", 189; Tirmizî, "Vitr", 17, "Da'avât", 118; İbn Huzeyme, *Şahîh* (nşr. Muhammed Mustafa el-A'zâmî), Beyrut 1395/1975, II, 225-226; Cezîrî, *el-Mezâhibü'l-erba'a*, I, 335; Hâkim, *el-Müstedrek*, I, 313, 320; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *en-Nihâye fi mücerredü'l-fikh ve'l-fetâvâ*, Beyrut 1400/1980, s. 142-143; Ebû Bekir İbnü'l-Arabî, 'Ârizatü'l-ahvezi', Beyrut, ts. (Dârü'l-Kitâbi'l-Arabî), II, 261-262; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, I, 769; Nevevî, *el-Mecmû'*, IV, 55; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, II, 278-279; İbn Nüceym, *el-Eşbâh ve'n-nezâ'ir* (nşr. Muhammed Mutî el-Hâfız), Dimaşk 1403/1983, I, 124-125; Buhûtî, *Keşşâfû'l-kınâf*, I, 443; Bahrânî, *el-Hadâ'iku'n-nâdire* (nşr. Muhammed Takî el-İrevânî), Beyrut 1405/1985, X, 543-544; Derdîr, *es-Serhu'l-kebir* (Desûkî Hâşiye 'ale's-Serhu'l-kebir içinde), Kahire 1303, I, 314; Zebidî, *İthâfû's-sâde*, III, 470-472; İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire), II, 28; Mübârekfûrî, *Tuhfetü'l-ahvezi* (nşr. Abdurrahman M. Osman), Kahire 1384-87/1964-67, II, 589-590; X, 22, 33-34; "Şalâtü'l-hâce", *Mu.F.* XXVII, 211-213.

EBUBEKİR SİFİL

HÂCET PENCERESİ

Türbelerin dış cephelerinde ziyaretçilerin önünde Fâtîha okuduğu pencere.

"Muvâcehe penceresi, niyaz penceresi, dua penceresi" gibi adlarla da anılan İslâm türbe mimarisine ait bu önemli unsura, Hz. Muhammed'in türbesi başta olmak üzere, mânevî huzurlarında edilecek duaların Allah katında makbul olacağına inanılan din büyükleri ve velîlere ait türbelerde rastlanmaktadır. Türbeyi aydınlatmak ve havalandırmak için düzenlenmiş pencerelerden farklı olarak ziyaretle ilgili özel bir fonksiyonu olan bu pencere birtakım mimari ayrıntılar ve sembolik bazı unsurlarla da donatılmaktadır.

İslâmî mezar yapılarının en eskisi ve en muteberi olan Hz. Peygamber'in türbesi, Mescid-i Nebvî ile birlikte tarih boyunca birçok onarım ve tâdilât geçirdiği için ilk şekliyle günümüze ulaşmamışsa da burada da cami harimine olduğu gibi dışarıya açılan hâcet pencerelerinin bulunduğu

HÂCET PENCERESİ

tahmin edilebilir. İlk yapıldığında Mescid-i Nebevî'nin güneydoğu köşesini teşkil eden türbe-i saâdet, daha sonra caminin güney (kible) ve doğu yönünde genişletilmesi sonucunda dört taraftan harimle kuşatılmıştır. Böylece tamamen mescidin içinde kalan türbenin üç tarafı demir, kibleye bakan ve "muvâcehe" denilen cephesi ise gümüş bir şebeke ile çevrilmiştir (*Mir'âtü'l-Haremeyn*, I, 545). Üstü bir kubbe ile örtülü olan (kubbe-i hadrâ) bugünkü türbenin kibleye bakan cephesinde, aralarında kalın sütunların bulunduğu üç adet sivri kemerli açıklık sıralanmakta, bu açıklıkların alt kesimlerindeki şebekelerin üzerinde ikişer hâcet penceresi yer almaktadır. Türbede bulunan Hz. Muhammed ile Ebû Bekir ve Ömer'in kabirlerinin cami hariminden ziyaret edilebilmesi için tasarlanan bu ikili pencere grupları batıdan doğuya doğru "şebeke-i Resûlullah", "şebeke-i Ebû Bekir" ve "şebeke-i Ömer" olarak adlandırılmıştır. Hz. Peygamber'in kabri tam ortadaki şebeke hizasına rastlar. Günümüzdeki şekliyle Osmanlı barok üslûbunun izlerini taşıyan süsleme ayrıntıları, bu pencerelerin XVIII. yüzyılın ikinci yarısı içinde son şekillerini almış olduklarını göstermektedir. Pencerelerin dikdörtgen açıklıkları, beyzî madalyonlarla süslü gümüş kaplamalı sövelerle kuşatılmış ve küresel topuzu pirinç parmaklıklarla donatılmıştır. Parmaklıkların önünde yer alan şebekeler, istifli sülûsle yazılmış "Yâ Allah - Yâ Muhammed" ibarelerinin yer aldığı dilimli alınlıklarla taçlandırılmıştır. Alınlıkların tepelerinde birer alem, yanlarında da aynı dönemin buhurdanlarını andıran birer ayaklı vazo bulunmaktadır. İtinai bir işçiliğe sahip şebekeler kendi içlerinde üç bölüme ayrılmıştır. Üstteki bölümde, ikili sıralar halinde düzenlenen sekiz adet kartuş içinde karşılıklı olarak istifli sülûsle yazılmış "Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn" ve "Muhammedün Resûlullah sâdiku'l-va'di'l-emîn" ibareleri bulunmaktadır. Şebekelerin ortalarındaki bölüm, uçları yapraklarla son bulan "C" kıvrımlarının keşişmesinin meydana getirdiği bir kompozisyonu sergiler. Bu bölümde "C" kıvrımlarının arasına, ziyaretçilerin türbenin içine bakabilmesi için çelenkli çerçeveleri olan küçük yuvarlak menfezler yerleştirilmiştir. Şebekelerin en alt bölümleri ise bezemesiz pirinç levhalarla kaplıdır. Yalnız kabri saâdetin tam önünde yer alan ortadaki çift hâcet penceresinin arasına ince uzun bir şebeke daha yerleştirilmiş, bunun üstüne madenî levha üzerine işlenmiş dokuz satırlık

bir kitâbe konulmuştur. Altında dört satır halinde, öbür şebekelerde de yer alan ve yukarıda zikredilen ajurlu ibare bulunur. Bunun da altında zemin seviyesine kadar diğer büyük hâcet pencerelerindeki şebekelerin benzeri tezyinî unsurlar taşıyan bir şebeke yer alır. Pencerelerin üzerine, Hz. Muhammed'in Allah katındaki yüce makamını belirten nesih hattıyla yazılarak pirinçten dökülmüş âyetlerin yer aldığı büyük levhalar asılmıştır. Kemerli açıklıkların bu levhaların üzerinde kalan kesimi, nisbeten yakın tarihli olduğu anlaşılan madenî kafeslerle kapatılmıştır. Sütunlarla bu kafeslerin arasında, benzerlerine Sultan Ahmed Camii'nde ve Bursa Murâdiye'deki Şehzade Mustafa Türbesi'nde rastlanan, XVI ve XVII. yüzyıllara ait sır altı tekniğinde Osmanlı çini-leriyle kaplı yüzeyler seçilmektedir. Zamanında şebekelerin üzerinde bu çini kaplamanın devam ettiği söylenebilir. Hâcet pencerelerini ayıran iri kahverengi sütunların alt kısımları, yaklaşık 2 m. yüksekliğinde damarsız beyaz mermerden kılıflar içine alınmıştır. Barok üslûpta panolar halinde bölünen bu mermer kaplamanın yüzeylerini çerçeveleyen çubuklu taksimatın ortalarına renkli taşlardan kakmalar konulmuştur. Panoların üstünde ikişer ikişer sülûs hattıyla yazılmış Arapça beyitler ihtiva eden levhalar işlenmiştir.

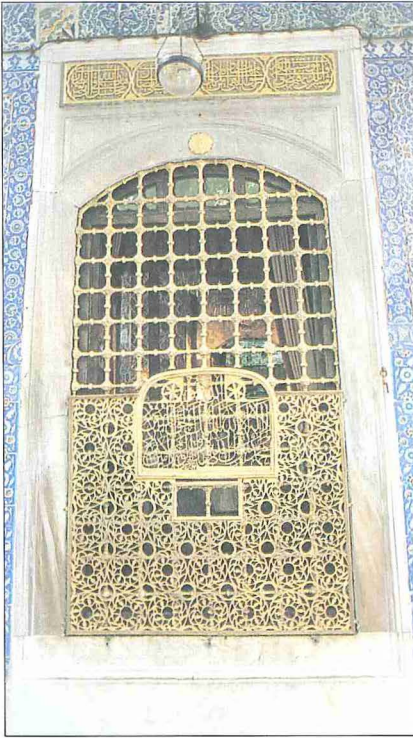
Türbe-i saâdette bunların yanı sıra doğu duvarında Osmanlı döneminde yapıldığı bilinen, Mescid-i Nebevî'nin kapalı olduğu saatlerde gelen ziyaretçiler için düşünülmüş dış hâcet pencereleri de bulunmaktadır. Bu pencereler şebekelere bez bağlamak, mum yakmak gibi bâtil inançlara engel olmak amacıyla Suûdî yönetimi tarafından bir duvar çekilerek kapatılmıştır.

Bölgenin Osmanlı idaresinden çıkmasından sonra Medine'nin Cennetü'l-Baki mezarlığında medfun bulunan Ehl-i bey'ten bazılarıyla ashabin ileri gelenlerine ait türbeler, mimari özellikleri tesbit edilemeden Suûdîler tarafından yıktırılmış olduğundan bu yapıların bünyesindeki hâcet pencereleri hakkında hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Irak'taki önemli ziyaretgâhlarda (Bağdat'ta İmâm-ı Âzam ve Abdülkâdir-i Geylânî, Necef'te Hz. Ali, Kerbelâ'da Hz. Hüseyin türbeleri gibi) türbelerin tasarımına ve özellikle süsleme programlarına hâkim olan ihtişam ve zenginlik, altın ve gümüş şebekelerle donatılan hâcet pencerelerinde de gözlenmektedir.

İstanbul'daki bazı sahâbîlere atfedilen birkaç türbe dışında Anadolu türbe mimarisinde hâcet pencerelerine çoğunlukla velî türbelerinde rastlanmaktadır. Büyük velîler, bir tarikatın ya da tarikat kolunun kurucusu olan pîrler, pîr-i sânilerle dönemlerinin ileri gelen şeyhlerine ait bu türbelerin hemen hepsi, ya bizzat o velî yahut vefatından sonra onun adına halifelerinden biri tarafından kurulmuş olan bir tarikat yapısı veya külliyesinin bünyesinde yer almaktadır. Örneklerin çoğunda, namazların kılındığı ve tarikat âyinlerinin icra edildiği mekânlarla bütünleştiği gözlenen velî türbeleri tasarımları ve süslemeleriyle, Irak'ta, İran'da, Türkistan'da ve Hindistan'da bulunan emsallerine oranla çok daha mütevazı yapılardır. Anadolu Türk mimarisinde tarikat yapılarına hâkim olan bu "dervişâne sadelik" velî türbelerindeki hâcet pencerelerine de yansımıştır. Nitekim Anadolu'da, İstanbul ve Rumeli'de tesbit edilen çok sayıdaki velî türbesinin hiçbirisinde altın ve gümüş gibi kıymetli madenlerin bolca kullanıldığı gösterişli hâcet pencerelerine rastlanmamaktadır.

Anadolu'nun en eski ve en önemli tarikat merkezlerinden Konya'daki Mevlânâ Külliyesi'nde, "kubbe-i hadrâ" olarak adlandırılan Mevlânâ Türbesi'nin güneyindeki iri payanda ile bunun batısındaki Hasan Paşa Türbesi'nin arasında kalan giriştiye, XIX. yüzyılın sonlarında Mevlânâ neslinden gelen çelebîlere mahsus bir ziyaret mekânı (çelebî odası) yerleştirilmiştir. Söz konusu odadan, kubbe-i hadrânın batısındaki kubbeli türbe birimine açılan ve "niyaz penceresi" olarak anılan hâcet penceresi dikdörtgen açıklıklı ve demir parmaklıklıdır. Pencerenin üzerinde çini kaplamalı, basık kemerli bir alınlıktan sonra kalem işi tekniğiyle resmedilmiş büyük boyutlu bir Mevlevî tacı görülmektedir. Tacin içinde, destarin üzerinde kalan sikke yüzeyine ta'lik hatla Mevlânâ'ya ithaf edilen Farsça bir dördtlük yazılmıştır. "Yâ Hazret-i Mevlânâ" ibaresinin altındaki dördtlükte yer alan şu ifade niyaz penceresinin sembolik içeriğini ortaya koyar: "Seninkinden başkasına yol bulamasın diye diğer bütün kapılar kapanmıştır garibe".

Anadolu'dan diğer bir örnek olarak Ankara'da bulunan ve 1430'a tarihlenen Hacı Bayrâm-ı Veli Türbesi verilebilir. Bayramiyye tarikatının merkezi olan külliye cami-tevhidhânenin kible duvarına bitişik türbenin hâcet penceresi, mermer kaplı batı cephesinde türbe girişinin solunda

Eyüp Sultan Türbesi'nin hâcet penceresi

yer alır. Duvarların alt kesiminde bulunan ve ziyaretçilerin türbenin içini görebilecekleri yegâne açıklık olan bu dikdörtgen pencere mukarnaslı mermer sövelerle kuşatılmış ve topuzlu demir parmaklıklarla donatılmıştır.

İstanbul'da bulunan örnekler arasında, şehrin dinî folklorundaki önemli yerinden ötürü öncelikle Eyüp Sultan Türbesi'nin hâcet penceresi üzerinde durmak gerekir. 49 (669) yılındaki Konstantiniye kuşatması sırasında şehid olan Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin kabri üzerine Fâtih Sultan Mehmed'in fetihten az sonra inşa ettirdiği bu yapı, günümüzde olduğu gibi Osmanlı döneminde de İstanbullular'ın hemen her vesile ile ve en çok ziyaret ettikleri türbedir. Hâcet penceresi, türbenin kible yönüne I. Ahmed tarafından 1022 (1613) yılında eklenen ziyaret bölümünü avludan ayıran duvara, türbe girişinin tam karşısına yerleştirilmiştir. Pencerenin yer aldığı duvar, dönemleri ve imal yerleri farklı olan (XVI -XVII. yüzyıl, İznik; XVIII. yüzyıl, Kütahya ve İstanbul/Tekfur Sarayı; XIX-XX. yüzyıl, İstanbul/Yıldız ve Avrupa) ve değişik kompozisyonları içeren çini panolarla kaplıdır. Pencereyi çerçeveleyen mermer sövelerden üstte yer alanı basık

kemer biçiminde yontulmuş ve ortasına yuvarlak bir rozet oturtulmuştur. Bunun da üzerinde Ebû Eyyûb el-Ensârî'ye ithaf edilmiş ve istifli sülüsle kartuşlar içine yazılmış bir dörtlük bulunmaktadır. Pencere açıklığı küresel topuzları olan tunç parmaklıklarla donatılmış, bunların önüne pencerenin yarı yüksekliğine kadar gelen bir pirinç şebeke konmuştur. Şebekenin üst kesiminde basık kemerli bir dikdörtgen çerçeve içinde, üstte yıldızlarla kuşatılmış bir ism-i celâl, bunun altında istifli sülüsle yazılmış olan "Lâ ilâhe illallâhü'l-melikü'l-hakku'l-mübîn" ve "Muhammedün Resûlullah sâdıkü'l-va'di'l-emîn" ibarelerini içeren iki kartuş yer alır ki bunun Mescid-i Nebevî'deki hâcet penceresi üzerinde bulunan ibare ile aynı oluşu dikkat çekicidir. Bu çerçevenin altında, ziyaretçilerin içeriye görebilmeleri için küçük boyutlu dikdörtgen bir açıklık bırakılmış, bunlardan geriye kalan şebeke yüzeyi, birbirlerine teğet konumdaki dairelerin içini dolduran kıvrık dallarla bezenmiştir. Dairelerin ortalarında ve aralarında bulunan daha küçük dairelerin içindeki mühr-i Süleyman motifleri 1970'li yıllarda İsrail bayrağındaki yıldızla benzetildiğinden cahilce bir davranışla yok edilmiştir. Hâcet penceresinin iç yüzünde ise I. Ahmed tarafından yaptırıldığını belgeleyen bir kitâbe ile hicretten sonra Hz. Muhammed'in devesinin Ebû Eyyûb el-Ensârî'nin evine yakın bir yerde çökmesiyle ilgili rivayeti ifade eden bir ibare bulunmaktadır. Ayrıca ziyaret bölümünün avluya açılan kapısı üzerinden başlayan ve I. Ahmed'in bu bölümle birlikte yaptırdığı sebile kadar devam eden büyük boyutlu, istifli sülüsle yazılmış kitâbe, Şeyhülislâm Mehmed Esad Efendi'nin Ebû Eyyûb el-Ensârî için kaleme aldığı Arapça bir methiyeyi ihtiva eder. Hâcet penceresinin ve sağındaki girişin önüne III. Selim tarafından, ziyaretçileri yağmurdan korumak amacıyla mermer sütunların ve kıvrımlı başlıkların taşıdığı ahşap bir saçak ilâve edilmiştir.

İstanbul'da inşa edilmiş olan yüzlerce tekkenin büyük çoğunluğunda velî türbeleri ve bunlara ait hâcet pencereleri tesbit edilmektedir. Bu pencereler, türbenin konumuna göre tekkenin iç avlusuna veya doğrudan sokağa açılır ve türbede gömülü olan velînin kabrine bakar. Türbenin diğer pencerelerinden daha büyük boyutlu olarak tasarlanan hâcet pencereleri değişik bir malzemenin yontulmuş söveler, diğer pencerelerde bulunmayan ya da onlardankinden değişik türde bir kemer, yanlardan açıklığı kuşatan sütunçe-

ler, pencerenin üzerine yerleştirilen ve genellikle "Yâ Hazret-i Sultan Pîr" ibaresiyle başlayıp türbede yatan velînin adını veren sülüs yahut ta'lik kitâbeler, ziyaretçiye bir velînin huzurunda bulunduğunu hatırlatarak onu edebe davet eden bir beyit, velâyet, şefaât gibi kavramlara, kabir ziyareti gibi hususlara dair âyet ve hadislerin bulunduğu levhalar gibi farklı mimari özelliklere sahiptir. Birçok pencere de türbedeki velînin tarikatını temsil eden tâc-ı şerif kabartmaları ile taçlandırılmıştır.

İstanbul tekkelerinde tesbit edilen en dikkat çekici hâcet penceresi, XVI. yüzyılın sonlarında inşa edilen Yenikapı Mevlevihânesi'nde türbenin avluya bakan kuzey duvarında bulunmaktaydı. II. Mahmud'un 1232 (1817) ve 1253 (1837) yıllarında yenilettiği, 1961'de bir yangın sonucunda tarihe karışan ahşap semâhâne-türbenin dikdörtgen şeklindeki hâcet penceresi iç içe iki silme çerçevesiyle kuşatılmış, bunların arasında kalan yüzey Konya'daki Mevlânâ Türbesi'ne ait fırûze renkli çinilerle kaplanmıştır. Ahşap duvara kabaralı çivilerle tesbit edilmiş olan bu çiniler, büyük bir ihtimalle II. Mahmud'un aynı yıllarda kubbe-i hadrâda gerçekleştirdiği onarım sırasında sökülmüş olan eski çinilerdir. Pencerenin üstünde de ahşap bir çerçeve içinde sülüsle yazılmış kabir ziyaretine dair bir hadis yer almaktaydı. Bunun da üstünde muhtemelen Mehmed Reşad'ın onarımına ait demir iskeletli ve camekânlı bir sundurma bulunuyordu.

Kuruluşu XVIII. yüzyılın sonlarına ait olmakla birlikte Kaptanıderyâ Ahmed Vesim Paşa tarafından 1289 (1872) yılında son şekliyle yenilenen Üsküdar Mevlevihânesi'nde semâhânenin altında bulunan türbede, Yenikapı Mevlevihânesi'ndekine oranla daha sıradan bir hâcet penceresi bulunmaktadır. Türbenin Doğancılar caddesi boyunca uzanan güney cephesinde sıralanan beş adet pencereden yanlardakiki ikişer pencerenin üçgen kemerli olmasına karşılık ortadaki hâcet penceresi diğerlerinden daha büyük tutulmuş, sepet kulpu biçiminde bir kemerle taçlandırılarak önüne ziyaretçilerin içeriye görebilmeleri için basamaklı bir sahanlık konulmuştur.

İstanbul'da XVI. yüzyıl başlarında, Merkez Efendi lakaplı Şeyh Mûsâ Muslihüddin Efendi tarafından tesis edilen Merkez Efendi Tekkesi'ndeki hâcet penceresi değişik bir örnektir. Tamir edildiği II. Mahmud döneminde revaçta olan empi-

HÂCET PENCERESİ

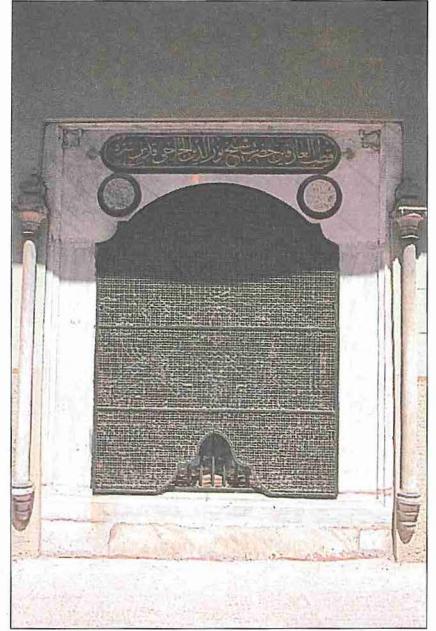
re üslûbunun özelliklerini yansıtan Merkez Efendi Türbesi'nin batı cephesinde sıralanan üç adet yuvarlak kemerli büyük pencereden en güneyde yer alanı adı geçen velînin sandukasına bakmakta ve hâcet pencerisi olarak kullanılmaktadır. Cephenin kısa tutulmuş olan saçağı bu pencerenin hizasında ileriye doğru genişleyerek bir ziyaret sakfı niteliği kazanmıştır. Tekkelerin faal olduğu dönemde bu sakfın altında Merkez Efendi Tekkesi postnişini ve dervişleriyle, bayram namazlarını burada eda etmeyi gelenek haline getirmiş olan Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhi ve dedegâni arasında namazdan sonra bir bayramlaşma merasiminin icra edildiği bilinmektedir. Tarikatlar arasındaki samimi ve dostane yakınlığın güzel bir örneğini oluşturan bu gelenek sakfın ayrıntılarına da yansımış, ortasına Sümbüliyye'nin sembolü olan sümbül çiçekleriyle bezeli bir göbek yerleştirilmiştir. Bunun çevresine Merkez Efendi'ye ziyareti teşvik eden, "Bes tevessül sana bu türbe-i ikşî-i türâb / Tevâdûr sür yüzünü merkez-i kutbül-aktâb" beyti yazılmış, sakfın alemi ise Mevlevî tacı biçiminde yapılmıştır.

İstanbul Eyüp'te bulunan ve Halvetiyye'nin Sinâniyye kolunun pîr makamı olan Ümmî Sinan Tekkesi XVI. yüzyılın ortalarında kurulmuş, ancak tevhidhâne ile bunun kible duvarına bitişik olan türbe II. Mahmud tarafından yeniden inşa ettirilmiştir. Pîr İbrâhim Ümmî Sinan ile daha sonraki tekke şeyhlerinin gömülü olduğu türbenin hâcet penceresi doğudaki Ümmüsınan sokağına açılır. Hâcet penceresi, dikdörtgen açıklıklı sövelerin çerçevelediği diğer pencerelerden farklı olarak duvara gömülü mermer dikmelerle kuşatılmış ve sepet kulpu biçiminde bir kemerle donatılmıştır. Pencerenin üzerinde günümüzde mevcut olmayan bir levhada, "Mürîd-i râh-ı Hakk'a kıblegâh-ı âşıkandır bu / Edeble gir gözün aç türbe-i Ümmî Sinan'dır bu" beytinin yazılı olduğu bilinmektedir.

İstanbul Dolapdere'de yer alan Halvetiyye'den Hüsâmeddin Uşşâkî Tekkesi XVI. yüzyılın son çeyreğinde kurulmuş olup Uşşâkiyye'nin âsitânesi ve pîr makamıdır. XIX. yüzyıl sonlarında yeniden inşa ettirilen tekkenin türbesinde, Pîr Hüsâmeddin sokağı üzerinde sıralanan üç pencereden ortada bulunan tarikatın pîri olan Şeyh Hasan Hüsâmeddin Uşşâkî'nin sandukasına bakmakta, hâcet penceresi olan bu açıklığı üzerinde Mehmed Rifat Mısırlî'nin ta'lik hattı ile, "Yâ Hazret-i Pîr Sultan Hüsâmeddin Uşşâkî kuddise sirruhül-âî" ibaresinin yer aldığı 1266 (1850) tarihli bir kitâbe bulunmaktadır.

İstanbul Karagömrük'teki Halvetiyye'nin Cerrâhiyye kolunun merkezi olan Nûreddin Cerrâhî Tekkesi XVIII. yüzyılın başlarında tesis edilmiş, aynı çatı altında yer alan tevhidhâne ile türbe II. Mahmud'un 1252 (1836) tarihindeki yenilemesiyle bugünkü halini almıştır. Pîr Nûreddin Cerrâhî'ye ait sandukanın baş ucuna isabet eden ve Nûreddin Tekkesi sokağına açılan hâcet penceresi türbenin son yapısına göre daha eski olup Osmanlı barok üslûbuna has ince sütunçelerle kuşatılmış ve bir bileşik kemerle taçlandırılmıştır. Kemerin üzerinde uzanan 3 Şevval 1211 (1 Nisan 1797) tarihli kitâbede sülûs hatla pîrin adı yazılıdır.

Nakşibendiyye'nin İstanbul'daki en eski faaliyet merkezlerinden olan, Fâtih Külliyesi yakınındaki Emîr Buhârî Tekkesi'nde (XVI. yüzyıl başları) Hâce Emîr Ahmed-i Buhârî'nin kare açıklıklı, büyük boyutlu demir parmaklıklı hâcet penceresi 1197 (1783) tarihli manzum bir kitâbe ile taçlandırılmıştır.

Nüreddin Cerrâhî Tekkesi'nin hâcet penceresi - Kara-
gümrük / İstanbul

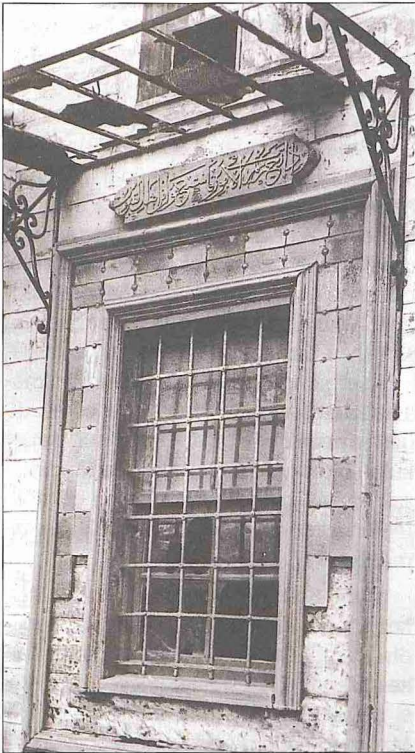
İstanbul Eyüp'te bulunan ve son dönem tekke mimarisi açısından ilginç bir yapı olan Şeyh Selâmî Efendi Tekkesi, 1213'te (1798) sadâret kethüdâsı Arabacızâde İbrâhim Nesîm Efendi tarafından Nakşibendiyye meşâyihinden İzmirli Şeyh Seyyid Mustafa Selâmî Efendi için yaptırılmış, XIX. yüzyılın sonlarında ihya edilmiştir. Dış görünümü ile döneminin ahşap konaklarını andıran tekkede tevhidhâne ile aynı kanadı paylaşan türbenin şadırvan avlusuna açılan hâcet penceresi, diğer pencerelerden daha büyük tutulmuş olan boyutları ve yuvarlak kemerleriyle dikkati çekmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mir'âtü'l- Haremeyn, I, 545; Gönül Öney, *Ankara'da Türk Devri Yapıları*, Ankara 1971, s. 114-116, 305, 383; Recep Akakuş, *Eyyüb Sultan ve Mukaddes Emanetler*, İstanbul 1973, s. 121, 128, 132; M. Baha Tanman, "Settings for the Veneration of Saints", *The Dervish Lodge, Architecture, Art and Sufism in Ottoman Turkey*, Berkeley 1992, s. 139; a.mlf., "Emir Buhârî Tekkesi", *DBİst.A*, III, 167; a. mlf., "Hüsameddin Uşşakî Tekkesi", a.e., IV, 105-106; a.mlf., "Merkez Efendi Külliyesi", a.e., V, 396-400; a.mlf., "Nureddin Cerrahî Tekkesi", a.e., VI, 97-99; a.mlf., "Ümmî Sinan Tekkesi", a.e., VII, 336-338; a.mlf., "Üsküdar Mevlevihanesi", a.e., VII, 348-349; a.mlf. – Ekrem İşin, "Yenikapı Mevlevihanesi", a.e., VII, 476-485.

M. BAHA TANMAN

Yenikapı Mevlevîhânesi'ndeki hâcet penceresi (M. Baha Tanman fotoğraf arşivi)